

УДК [78.071:930.253](477)"1813/1873"

А. А. ГАЙВОРОНСЬКА*

**НЕЗАБУТНЄ ІМ'Я КЛАСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ
(до 200-річчя від дня народження
С. С. Гулака-Артемівського)**

С. С. Гулак-Артемівський
(з фоторепродукції акварельного
портрета невідомого художника
середини XIX ст.)
ЦДАМЛМ України, ф. 4, оп. 2,
спр. 563, арк. 125.

На основі використаних архівних джерел висвітлено життєвий і творчий шлях видатного українського співака, композитора С. С. Гулака-Артемівського.

Ключові слова: Гулак-Артемівський; фонд; поет; письменник; пісня; композитор; музика; співак; автор; митець; документ.

Кінець XVIII століття позначився помітним розвитком української літератури і мистецтва, зокрема і музичного. Великою популярністю користувалися ліричні вірші, в яких відчувався вплив народної творчості. Поширення мали пісні лірників і кобзарів про героїчне минуле українського народу. Світська музика звучала і в поміщицьких маєтках, де на той час працювали кріпацькі оркестри, оперні та балетні трупи. У Глухові ще з 1737 року існувало музич-

не училище, яке готувало співаків та інструменталістів. Вихідцями з України були відомі композитори того часу, такі як М. Березовський та Д. Бортнянський.

Українські композитори кінця XVIII – початку XIX ст. наслідували приклад передових музичних діячів світу. Вони намагались писати твори, в яких би втілювались прагнення і мрії народу, було показано його життя; а також які б розповідали про історичні події, використовували в своїй музиці мелодіку українських народних пісень. Процес становлення української музики на цьому етапі знайшов своє завер-

* Гайворонська Алла Андріївна – головний спеціаліст відділу використання інформації документів ЦДАМЛМ України.

Титульна сторінка рукописного лібрето опери “Запорожець за Дунаєм”, 1862
 ЦДАМЛМ України, ф. 4, оп. 2, спр. 563, арк. 173.

шення в творчості одного з видатних представників української композиторської думки середини ХІХ століття, автора першої популярної української опери “Запорожець за Дунаєм”, митця багатогранних артистичних талантів – Семена Степановича Гулака-Артемовського.

Як оперний співак Гулак-Артемовський належить до славної когорти представників вокальної школи і стоїть в одному ряду з такими

видатними виконавцями, як О. Петров, Д. Леонова, Ф. Стравінський, М. Дейша-Сіоніцька, Ф. Шаляпін, А. Нежданова, Л. Собінов.

В архівних фондах діячів театрального мистецтва України: монографічних рукописах, знахідках, статтях, розвідках, дослідженнях, літописах, нарисах, підбірках численних статей про його творчість і життя, що зберігаються в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України, відкриті матеріали про цю непересічну особистість. Велика добірка архівних документів – у фондах музикознавця Леоніда Кауфмана, який присвятив 25 років свого життя вивченню музичної спадщини автора опери “Запорожець за Дунаєм”. Про це свідчить численне листування з родичами співака, його наполегливі пошуки нових матеріалів, які оприлюднювали б невідомі факти життя і творчості митця. Праці Леоніда Кауфмана, викладені у вигляді монографічних досліджень, та досить докладний літопис життя і діяльності С. Гулака-Артемовського зможуть бути корисними майбутнім дослідникам.

Знахідки музикознавця відкривають той світ, в якому народився і виріс Семен Артемовський. Його життєпис не менш цікавий від творчих здобутків:

“Український композитор і оперний співак Семен Степанович Гулак-Артемовський народився в родині священика 16 лютого 1813 р. у містечку Городище на Черкащині. Навчався в Київському духовному училищі та Київській духовній семінарії і одночасно співав в архієрейському хорі. Незабаром він став першорядним солістом, що володів чудовим баритоном. Як кращого співака хору його відібрав М. Глінка для придворної співацької капели. Він був зачарований красою голосу молодого співака і забрав з собою до Петербургу. В Петербурзі під керівництвом Глінки готувався до оперної діяльності, за його ж порадою вдосконалював майстерність в Італії, співав у Флорентійському оперному театрі. В 1842 році був прийнятий до Петербурзької оперної трупи, а також був солістом Великого театру в Москві. Протягом майже 25-річної праці на оперній сцені Гулак-Артемовський виступив у 51-й оперній партії. Це були опери діючого на той час італійського оперного репертуару, а також твори вітчизняних композиторів. Гулак-Артемовський вражав своїх сучасників не лише красою і могутністю свого голосу, але й прекрасною акторською майстерністю...”

Велике значення для розвитку прогресивного світогляду Гулака-Артемовського мала його багаторічна дружба з Тарасом Григоровичем Шевченком, що тривала з 1838 року до самої смерті поета. Гулак-Артемовський був одним з тих щирих друзів Шевченка, які не припиняли тісних зв'язків з ним навіть в найтяжчі роки його заслання.

В 1852 році Гулак-Артемовський написав комедію на дві дії під назвою “Ніч напередодні Івана дня”. В 1858 році Гулак-Артемовський

створив власну музику на народний текст “Стоїть явір над водою”. Це був один з найулюбленіших творів Шевченка, і композитор присвятив йому цю пісню...”¹.

Монографія, що зберігається у фонді Л.Кауфмана, стала основою для видання першої в Україні книги про життя і творчість співака і композитора.

Цінними за змістом є документи, зібрані письменниками, публіцистами, літературознавцями, бібліографами, зокрема музикознавча та мемуарна література, що доповнюють творчий портрет митця.

У фонді поета Павла Тичини у статті “Зачинатель української опери” знаходимо відомості про те, що опера “Запорожець за Дунаєм” вперше була поставлена на сцені Маріїнського оперного театру в Петербурзі 14 квітня 1863

року. Роль Карася в ній виконував сам композитор. Тогочасні рецензенти відзначали, що опера мала “блискучий успіх”².

Публіцистичні джерела, відкладені у фонді письменника і громадсько-політичного діяча Івана Багряного, які виходили друком за кордоном, розповідають про композиторську творчість Гулака-Артемовського. В еміграційних газетах “Народна воля”, “Український голос” (Канада) друкувалися статті та інформації про автора першої української опери. Крім артистичної діяльності, за свідченням авторів статей, Гулак-Артемовський приділяв увагу художньому опрацюванню української народної пісні. Його композиторському перу належать пісні “На беріжку у ставка”, “Спать мені не хочеться”, “Українське весілля”, які мали великий успіх у глядачів та слухачів. Написав Гулак-Артемовський, як констатують українські мистецтвознавці Канади, музику до драми “Кораблекрушители” і багато пісень на слова різних поетів, але думка про написання опери не давала йому спокою. Тему опери “Запорожець за Дунаєм” підказав історик М. Костомаров, а лібрето написав сам композитор. Здійснилась потаємна мрія Гулака-Артемовського відтворити фрагмент української історії. Опера “Запорожець за Дунаєм”

М. Л. Кропивницький в ролі Карася
ЦДАМЛМ України, ф. 4, оп. 2,
спр. 563, арк. 208.

вистримала випробування часом і ввійшла у золотий фонд української класичної музичної спадщини.

Як вказують автори статей, Гулак-Артемівський був досить ерудованою людиною, вивчав основи образотворчого мистецтва. Він малював і навіть гравірував. Віньетка до однієї з його пісень виконана ним самим. Митець складав вірші та komponував пісні. Крім мистецтва, вивчення мов, глибоко цікавився точними науками, статистикою, історією, спроектував водопровідну мережу для Петербурга. Йому належить створення географічної таблиці з детальним зазначенням міст, відстані їх від столиці; статистично опрацювавши матеріал, Гулак-Артемівський визначив кількість мешканців у містах, позначив історичні пам'ятки, герби, зазначив географічну ширину і довжину міст. На той час таких науковців було дуже мало³.

А підбірка матеріалів, зібраних у фонді літературознавця Дмитра Косарика, свідчить, що Семен Гулак-Артемівський був надзвичайно товариською людиною, влаштовував удома музичні і літературні вечори, на яких збиралася тодішня мистецька і наукова еліта: композитор М. Мусоргський, академік М. Остроградський, художник-карикатурист М. Степанов, педагог М. Старов. “Безперечно, дружба з цими прогресивними людьми мала своє позитивне значення для творчості С. Гулака-Артемівського. Якщо взяти до уваги те, що С. Гулак-Артемівський набагато раніше від М. Римського-Корсакова, М. Балакірева, П. Чайковського, М. Лисенка почав обробляти народні пісні, то його творчість, безперечно, слід вважати справді новаторською, бо вона не йшла ні в яке порівняння з поширеними на той час обробками”⁴.

Своєю творчістю С. Гулак-Артемівський збагатив українську класичну музику, а як співак він посідає одне з перших місць серед кращих представників вокальної школи; значний його внесок і в розвиток театрального мистецтва.

¹ ЦДАМЛІМ України, ф. 4, оп. 2, спр. 566, арк. 118, 119.

² ЦДАМЛІМ України, ф. 464, оп. 1, спр. 14063, арк. 3.

³ ЦДАМЛІМ України, ф. 1186, оп. 2, спр. 408, арк. 12–13.

⁴ ЦДАМЛІМ України, ф. 513, оп. 1, спр. 2556, арк. 5.

На материале использованных архивных источников освещен жизненный и творческий путь выдающегося украинского певца, композитора С. С. Гулака-Артемовского.

Ключевые слова: Гулак-Артемівський; фонд; поет; писатель; песня; композитор; музыка; певец; автор; документ.

On the basis of archival sources there is highlighted the life and career of S. S. Hulak-Artemovskiy, the famous Ukrainian singer and composer.

Keywords: Hulak-Artemovskiy; the fond; the poet; the writer; the song; the composer; the music; the singer; the author; the artist, the document.